

Hagiografický obraz Metoda v stredovekých literárnych pamiatkach

Dominik Vančo

Katedra slovanských filológií

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Hagiographic Image of Methodius in Medieval Literary Monuments

Litikon, 2023, Vol. 8, No. 2, pp. 35–50

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5493-408X>

The study focuses on the image of Methodius in medieval hagiographic literary works. These are texts of Great Moravian provenance. We compare them with other medieval Hungarian legends and look for parallels that exist between them. We also focus on legends of Bohemian provenance. These present a different picture of the Methodius than the Great Moravian texts. To a greater extent, they focus on the spread of Christianity in Bohemia. The treatment of the legend thus depends on the environment in which it was written.

Keywords: Methodius, Great Moravia, medieval legends, hagiographic genre

Úvod

Metod ako postava veľkomoravskej histórie sa v stredovekom písomníctve stala predmetom viacnásobného zobrazenia. V príspevku sa zameriavame na dobové pamiatky, v ktorých sa kreuje jeho hagiografický obraz. Naším primárnym cieľom je skúmať, v akých aspektoch sa dané texty pri vyobrazovaní Metoda zhodujú, resp. či v ich prípade možno hovoriť aj o diferenciáciách. Všimame si, ktoré okolnosti z Metodovho života sa v jednotlivých textoch zdôrazňujú a aké vlastnosti sa vyzdvihujú, resp. idealizujú. Okrem toho uvažujeme aj nad celkovým ideovým vyznením týchto pamiatok.

Našu pozornosť orientujeme na texty viažuce sa na veľkomoravský literárny okruh, t. j. na *Život Metoda*, *Život Klimenta a Pochvalu Cyrilovi a Metodovi*. V súvislosti so *Životom Metoda* je naším parciálnym cieľom preukázať, že hagiografické postupy sú v ňom prítomné, pričom vychádzame z rozkolísanosti odborného diskurzu, ktorého nejednotnosť pociťujeme najmä v otázke autorstva a žánrového zaradenia tohto textu. Súčasťou našej argumentácie je aj hľadanie žánrových paralel, resp. konfrontácia či komparácia hagiografických prvkov *Života*

Metoda s ostatnými textami prislúchajúcimi do žánru legendy. Ide o neskoršie uhorské latinské legendy viažuce sa na územie Slovenska.¹

Korpus skúmaných textov rozširujeme aj o zachované legendy z českého kultúrneho okruhu, ktoré podávajú obraz *Metoda* z iného pohľadu ako texty priamo vychádzajúce z odkazu veľkomoravskej literárnej školy. Tieto pamiatky okrem toho supľujú absentujúcu písomnú tradíciu slovenského stredoveku, ktorá by zaznamenávala tradovanie cyrilo-metodského odkazu v oblasti hagiografie.

Život Metoda

Život Metoda (ďalej ŽM) a *Život Konštantína* (ďalej ŽK), ktoré sú často označované pod spoločným názvom ako Moravsko-panónske legendy, patria medzi najcennejšie pamiatky veľkomoravskej proveniencie. V dejinách slovenskej literatúry ide o dôležité texty aj preto, že majú zakladajúci význam pre vývin prózy. V prípade poézie sa za podobný zakladajúci text považuje *Proglas Konštantína Filozofa* (Šmatlák, 2007, s. 99).²

V otázke autorstva ŽK sa odborníci prikláňajú ku Klimentovi ako pravdepodobnému autorovi, no v prípade ŽM nepanuje zhoda ani istota. Diskusie o pôvodcovi ŽM majú relatívne dlhú tradíciu, pričom sa zväčša uvažovalo buď nad Klimentom, alebo Gorazdom.³ P. Ratkoš vidí v Gorazdovi len možného spoluautora ŽM: „autor je neznámy, hoci nie je vylúčené, že ako spoluautor pôsobil aj Gorazd“ (1990, s. 64). J. Minárik síce pripisuje autorstvo Klimentovi, no s určitou dávkou neistoty pripúšťa ako autora aj Gorazda: „Život Metoda pochádza asi od iného autora (možno od Konštantínovho a Metodovho učeníka Gorazda)“ (1980, s. 128). Neurčito vyznieva aj poznámka E. Paulinyho: „O pôvodcovi Života Metodovho je ešte menej istoty. Niekedy sa v tejto súvislosti spomína ako autor Gorazd“ (1983, s. 42). A. Škoviera, zostavovateľ antológie *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013), sa v úvode k ŽM vyhyba presnému stanoveniu autorstva: „isté je, že autorom bol niektorý z učeníkov sv. Metoda“ (2013, s. 43). Azda s najväčším presvedčením sa v Gorazdov prospech vyjadruje Š. Ondruš, ktorý ponúka relatívne podrobnú argumentáciu svojho predpokladu. Kľúčovým kritériom na rozriešenie otázky autorstva je podľa neho zvýšený výskyt moravizmov – panonizmov v ŽM, čo pripisuje Gorazdovmu veľkomoravskému pôvodu. Ich absenciu v ŽK vysvetľuje tým, že autorom bol Kliment pochádzajúci z byzantského kultúrneho prostredia: „Autorom ŽM bol najpravdepodobnejšie Gorazd, ktorý vyrastal a pracoval iba vo veľkomoravskej-panónskej kultúrnej a jazykovej sfére“ (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 47). Ondrušove závery preberajú aj K. Habovštiaková a E. Krošláková v publikácii *Z tvorby*

¹ Podľa R. Marsinu (1997, s. 15 – 20) sa aj legendy o uhorských svätcoch môžu považovať za organickú súčasť slovenskej literatúry (kultúry), pretože na území Slovenska je preukázateľný stredoveký kult týchto svätcov.

² V poslednom období sa objavil názor, podľa ktorého bol *Proglas* pôvodne prozaickým útvarom a predstavy o jeho básnickom charaktere sú len dôsledkom posunov pri rekonštruovaní pôvodného znenia R. Nahtigalom. Tento názor prezentovala K. Pavlovičová vo svojej štúdiu *Nejasnosti ohľadom veľkomoravského staroslovienského Proglasu* (2015) a neskôr v monografii *Veľkomoravský Proglas* (2016). Jej závery sa stali predmetom polemiky s J. Zamborom (*Dekonstruktívna Proglasu*, 2015) a P. Tollarovičom (*Rozporuplná monografia o Proglase*, 2017).

³ Podľa Š. Ondruša existujú už od štyridsiatych a päťdesiatych rokov 19. storočia dva názory na autorstvo ŽM. Podľa P. J. Šafárika bol autorom Gorazd, podľa A. M. Boďanského Kliment (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 46).

solúnskych bratov a ich žiakov (1993) či autori monografie *Svätý Gorazd – učený muž našej zeme* (2004), venovanej Gorazdovi, L. Bosák a P. Kýška.

Oba *Životy* sa však od seba neodlišujú iba rozdielnym autorom. Možno síce konštatovať istú komplementárnosť vyplývajúcu z ich tematického záberu – ŽK zaznamenáva udalosti do roku 869, t. j. Konštantínovej smrti; ŽM sa orientuje najmä na Metodovo pôsobenie na Veľkej Morave, t. j. rozpätie rokov 870 až 885 –, no svojím charakterom sa značne líšia. ŽM je o dve tretiny kratší, zároveň má vecnejší charakter, je aj menej naratívny a menej rétorický (Habovštiaková – Krošláková, 1993, s. 109). Obe pamiatky fungujú ako cenný prameň poznania veľkomoravských dejín, no v tejto súvislosti sa uvažuje aj nad ich žánrovým vymedzením. Ide najmä o problém, do akej miery sa týmto textom priznáva ich hagiografický rozmer. Ani v tejto otázke, podobne ako v prípade autorstva, nie sú odborníci celkom jednotní.

Môžeme sledovať viaceré príklady, kde sa vyzdvihuje práve (a takmer výlučne) informačná hodnota týchto prameňov: „Život Metoda je cenným historickým prameňom, čo možno overiť súčasnými latinskými prameňmi franskými alebo rímskymi“ (Ratkoš, 1990, s. 64). J. Stanislav dokonca charakterizuje oba *Životy* ako „historické monografie“ (1978, s. 168). Podobne uvažuje E. Pauliny, podľa ktorého má ŽM jednak „ráz historickej monografie“ (1983, s. 43), jednak „náučnej prózy“ (s. 43). Na tieto myšlienky nadväzuje Š. Ondruš, podľa ktorého možno hovoriť o literatúre faktu: „ŽK je literatúra faktu písaná metódou lyrizovanej prózy. ŽM je literatúra faktu písaná metódou kritického realizmu“ (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 47).

Všetky uvedené názory sa zameriavajú vo veľkej miere na „faktickosť“ či „vecnosť“ sprostredkovaných informácií, no len v malej miere sa zohľadňuje príslušnosť textov k stredovekému hagiografickému, resp. k legendovému žánru, ktorý má svoje špecifiká. V tomto smere sa odlišuje J. Minárik, ktorý síce tiež uvádza, že ide o „závažné historické pramene“ (1980, s. 129), a konštatuje istý odklon od typickej predstavy stredovekej legendy, no napriek tomu sa pri žánrovom zaradení nevyhýba narábaniu s pojmom legenda: „Život Metoda je prozaickou legendou“ (s. 132). Istú, hoci minimálnu mieru prítomnosti legendových prvkov konštatuje aj autorská dvojica K. Habovštiaková – E. Krošláková (1993, s. 108).

Nepovažujeme za celkom vhodné striktne vyčleňovať *Životy* z rámca legendového žánru.⁴ Príkladáme sa k názoru M. Kerulovej, ktorá zohľadňuje prítomnosť hagiografických čít v týchto textoch: „*Život Konštantína* a *Život Metoda* majú hagiografické časti viac prítlné ako niektoré iné, najmä neskoršie latinské legendy, povedzme, z 13. storočia (*Legenda aurea*), no v nijkom prípade sa hagiografickej stránke nevzdávajú“ (2013b, s. 100). Poetika stredovekého textu sa vo všeobecnosti vyznačuje synkretizmom, teda prelínaním druhových a žánrových postupov. Vyplýva z toho, že „stredoveký životopis, kronika, legenda majú medzi sebou žánrovo priepustné hranice, náboženská legenda nás v mnohých prípadoch informuje o historicky dokázateľných

⁴ Za pozornosť stoja aj genologické príručky. V *Poetickom slovníku* (1987) T. Žilku sa uvádzajú ako príklady žánru legendy práve veľkomoravské *Životy*: „Zo stredovekých l. sú známe tzv. Moravsko-panónske legendy (*Život Konštantína-Cyrila*, *Život Metoda*)“ (1987, s. 292). Podobný prípad predstavuje *Encyklopedie literárních žánrů* (2004): „Zásadní význam však mělo působení byzantských misionářů Konstantina-Cyrila a jeho bratra Metoděje, o nichž vznikly záhy po smrti anonymní staroslověnské legendy“ (Mocná – Peterka a kol., 2004, s. 342). V oboch uvedených prípadoch sa tak ŽK a ŽM pociťujú ako súčasť žánrovej paradigmy legendy.

faktoch“ (s. 100). Informačná nasýtenosť či faktickosť textu a hagiografické žánrové postupy sa tak navzájom nevyklúčujú,⁵ ale sa v istom pomere môžu prestupovať.

V prípade *Životov* zohráva svoju úlohu aj to, že v nich možno stopovať vplyvy byzantskej legendistiky,⁶ ktorá sa do istej miery odlišuje od legendistiky západnej: „V byzantském prostredí se po porážce ikonoklastického (obrazoboreckého) hnutí stáva v 9. – 10. století hlavním hrdinou legend mnich, bojující za čistotu víry proti heretikům, pronásledovaný, věznený a často i usmrčený“ (Mocná – Peterka a kol., 2004, s. 340). Takto naznačené motívy ako indikátory žánru možno nájsť aj v oboch *Životoch*, čo taktiež podporuje názor o ich hagiografickom charaktere. Podstatnú časť ŽK tvoria Konštantínove dišputy, v ktorých obhajoval kresťanskú vieru či slovanskú liturgiu. V ŽM sa zas kladie dôraz na prenasledovanie a väznenie Metoda franským duchovenstvom, s ktorým viedol aj vieroučné spory.

Netreba zabúdať ani na to, že „spôsob zobrazenia svätca a vylíčenia jeho skutkov sa [...] v priebehu storočí menil“ (Brtáňová, 2012, s. 18). Premeny žánru mali rôzne príčiny, odzrkadľovali potreby, resp. charakter prostredia a doby, v ktorom legenda vznikla, napríklad: „ako v stredoveku získavala väčší význam úcta k relikviám, postupne sa v legendách objavuje vyzdvihnutie ostatkov svätcovho tela“⁷ (Pavlovičová, 2015, s. 62). Jedna z najmarkantnejších zmien žánru sa týka povahy, resp. typu samotného zobrazovaného svätca. V časoch prenasledovania kresťanov dominoval mučeník, neskôr sa objavuje vyznávač, mních, askéta a v uhorských legendách vrcholného stredoveku postava kráľa či rytiera (pod vplyvom rozvoja dvorskej rytierskej kultúry). Okrem toho aj konkrétne textové realizácie legendy inklinujú k tomu, že vzhľadom na rôzne vyššie naznačené okolnosti (doba a prostredie vzniku, typ svätca a pod.) vykazujú typické žánrové črty v rôznej konfigurácii. Stále však o týchto textoch môžeme hovoriť ako o legendách aj napriek ich vzájomným diferenciam v miere uplatňovania formálnych a tematicko-motivických žánrových prvkov. Ako príklad možno uviesť neskoršie uhorské svätostefanské legendy, ktoré sa navzájom od seba odlišujú opisom skutkov, (ne)zobrazovaním svätcovho pohrebu a vyzdvihnutia ostatkov či tematizovaním motívu zázračnosti raz vo väčšej, inokedy v menšej intenzite.⁸

⁵ Z. Kákošová sa o ŽK vyjadrila, že „v rovine legendy tu nájdeme temer všetky jej podstatné žánrovo-tematické charakteristiky“ (2001, s. 22), no zároveň dodala, že „po stránke historickej predstavuje *Život Konštantína* pomerne spoľahlivý prameň pre celý Konštantínov život“ (s. 22). V českom kultúrnom prostredí sa zas za takýto hagiografický text s výrazným presahom k žánru kroniky považuje napríklad *Život a umučení svätého Václava a jeho báby sväte Ludmily*, resp. tzv. *Kristiánova legenda* (Kolár, 2011, s. 248).

⁶ Najmä v prípade ŽM „autorovi zjavné sloužily jako vzor životy konstantinopolských patriarchů a opatů, jimž připadla role ideového a propagačního prostředku v církevně politických zápasech 9. stol.“ (Mocná – Peterka a kol., 2004, s. 342).

⁷ Tento motív predstavuje stabilnú súčasť uhorských legiend.

⁸ Tieto legendy prinášajú rôzne vyobrazenia svätého Štefana. Vo väčšej legende sa kladie dôraz najmä na rozširovanie viery v Uhorsku, v menšej legende sa objavujú už aj hrdinské motívy kráľovho zápasu s nepriateľmi kresťanstva. Okrem toho je menšia legenda „zázračnejšia“ ako väčšia a obe varianty sa líšia aj svojím ukončením. Väčšia legenda na rozdiel od menšej nezaznamenáva pohreb ani vyzdvihnutie ostatkov svätca. V súvislosti s odlišnosťou záveru sa konštatuje, že väčšia legenda je v istom zmysle neukončená, že jej chýba záver, ktorý sa mohol stratiť, resp. bol vynechaný pri opakovanom prepisovaní textu (Marsina, 2013, s. 236). Túto teóriu podporuje výskyt záverečnej formulky v ostatných uhorských legendách (napr. menšia legenda o sv. Štefanovi, ale i legendy o sv. Imrichovi či sv. Ladislavovi), ktorá zreteľne oznamuje ukončenie textu. Podľa E. R. Curtia tieto formulky „mají

Práve aspekt zázračnosti, ktorý má v kompozícii legendy stabilné miesto, sa stáva argumentom, ktorým sa *Životom* upiera plnohodnotný hagiografický charakter. V prípade ŽK sa síce zvykne konštatovať, že topos zázraku je sčasti prítomný, no v prípade ŽM sa poukazuje na jeho absenciu: „V Živote Konštantínovom sa síce vyskytujú opisy zázrakov (zázračné nakŕmenie vo sviatočný deň, premenenie bahnitej horkej vody na pramenistú, zázrak s Konštantínovou rakvou a pod.), ale v Živote Metodovom celkom chýbajú“ (Pauliny, 1983, s. 41). V ŽM sa však upriamuje pozornosť na Metodove prorocké schopnosti a v jedenástej kapitole sa s náznakom hyperboly uvádza, že „sa splnili mnohé jeho predpovede“⁹ (*Život Metoda*, 2013, s. 52). V texte sa potom konkretizujú dva prípady. Prvý sa týka dobytčej výpravy do Vislianska. Svätoplukovi Metod predpovedá, že ak sviatok svätého Petra strávi v pôste, tak sa mu podarí pohanov poraziť. Kniežatú Vislanov zas radí, že bude pre neho výhodnejšie, ak sa nechá pokrstiť vo svojej vlasti. Ako druhý prípad prorokovania by sa dalo chápať aj predpovedanie vlastnej smrti do troch dní v poslednej kapitole.

Na uvedený motív prorokovania sa opäť objavujú rôzne názory. Podľa E. Paulinyho na tom nie je „nič zázračného“ (1983, s. 41). S. Šmatlák zase pripúšťa, že proroctvá svedčia o snahe štylizovať Metoda do tejto „zázračnej“ pozície, aby sa naplnili žánrové konvencie hagiografie,¹⁰ hoci prorokovanie sa môže chápať aj ako Metodova reálna schopnosť predvídavosti (2007, s. 99). Absencia zázračnosti môže byť aj zámerom, čo naznačuje P. Markovič. Uvádza, že v *Životoch* ide hlavne o vyzdvihovanie reálnych skutkov, „ktoré sú natoľko zakladateľským činom, že topos zázraku v silnom zmysle slova, ako je napríklad v latinskej Maurovej legende, by bol už voči tomuto činu konkurenčný a účinok textu by paradoxne mohol oslabiť“ (2013, s. 89). Ak by teda skutočne išlo skôr o Metodovu prezieravosť, tak ju možno považovať nie za zázrak, ale topické vyzdvihovanie výnimočnosti opisovaného svätca. Stále teda ide o legendový prvok ako prejav idealizovaného typizovania, ktoré taktiež podporuje predstavu o žánrovom charaktere ŽM. Na uplatnenie tejto metódy poukazuje aj J. Minárik. Podľa neho sa pamiatka vyznačuje tým, že „sa dosahuje idealizované typizovanie Metoda (glorifikovanie Metodovej výnimočnosti najmä epitetami a hyperbolami)“ (1980, s. 132).

ve stredoveku dobré dôvody: sdávajú čtenári, že dielo je ukončené, že je má k dispozícii v úplnosti“ (1998, s. 103). Vo väčšej svätoštefanskej legende takáto formulka absentuje.

⁹ Všetky citácie zo *Života Metoda* preberáme z antológie *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013), ktorú pripravil na vydanie A. Škoviera.

¹⁰ Motív prorokovania sa ako súčasť žánru objavuje aj neskôr v spojitosti so sv. Štefanom, ktorý predpovedal útok Pečenehov, vďaka čomu sa zachránili mnohí poddaní: „Predpovedal, že prídu nepriatelia kresťanov, Pečenehovia, ktorí vtedy ohrozovali Uhrov, a spustošia ich majetky“ (*Väčšia legenda svätého Štefana kráľa*, 1997, s. 56). Uhorský biskup sv. Gerard zase predpovedal ľudovú vzburu i vlastnú mučenícku smrť: „všetci v Panónii z vlastnej skúsenosti spoznali, že služobník Boží má prorockého ducha. Tomu istému ľudu totiž neskôr predpovedal tiež veľkú vzburu, a nezamlčal, že aj on sám má v nej dosiahnuť mučeníckú korunu“ (*Legenda o svätom Gerardovi Biskupovi*, 1997, s. 92). Všetky uvedené príklady narábajú s motívom prorokovania podobne pri zobrazovaní zápasu kresťanského – nekresťanského sveta. Metodove predpovede pomáhajú Svätoplukovi podrobiť si Vislanov – pohanov, sv. Štefan zachraňuje kresťanov pred nekresťanským kmeňom Pečenehov a sv. Gerard predpovedá mučenícku smrť počas nepokojov, v dôsledku ktorých zomierajú mnohí kresťania: „Toho dňa došlo k veľmi veľkej porážke kresťanov, toho dňa boli zabití dvaja veľkňazi a mnohí klerici“ (s. 93). Okrem toho Metod aj biskup Gerard podobne predpovedajú svoju smrť. Vyzdvihovaním prorockých schopností sa tak ŽM zásadne neodlišuje od spomínaných uhorských legiend, čím sa podporuje myšlienka o hagiografickom pozadí tohto motívu.

Môžeme povedať, že zdôrazňovaním výnimočnosti Metoda je ŽM rámcovaný. Na začiatku druhej kapitoly sa pripodobňuje k významným postavám Starého zákona a osobnostiam cirkevných dejín: „Ak porovnáme všetky jeho cnosti a námahy po jednom s týmito bohumilými mužmi, nezahanbíme sa. Lebo jedným sa vyrovnal, od druhých bol málo menší, ale od iných zase väčší, výrečných prevyšujúč činnosťou a činných zase výrečnosťou“ (*Život Metoda*, 2013, s. 47).¹¹ Následne sa menujú či, presnejšie, konkretizujú jeho cnosti amplifikačno-kumulačným spôsobom: „bázeň pred Bohom, zachovávanie prikázaní, telesnú čistotu, horlivé modlitby a nábožnosť, reč silnú i miernu; silnú na protivníkov, miernu však k tým, čo prijímali napomenutie, prísnosť, miernosť, milosrdenstvo, lásku, pevnosť v utrpení a trpezlivosť“ (s. 47). Z tejto enumerácie vyplýva, že ide o typizovaný obraz ideálneho svätca. Akcentuje najmä kladné charakterové vlastnosti v duchu silného prežívania kresťanskej viery. V drobných náznakoch tu môžeme pociťovať motív martýrstva – v odkaze na protivníkov či utrpenie. Mohlo by ísť o odporcov šírenia viery v rodnej reči veľkomoravských Slovanov – franské duchovenstvo, ktoré predstavuje Metodovho ideového súpera.

Topos výnimočnosti sa ďalej rozširuje o vyzdvihnutie Metodovho pôvodu: „Bol z rodu po obidvoch rodičoch nie chudobného, ale veľmi dobrého a váženého, známeho predovšetkým Bohu i cisárovi a celému solúnskemu kraju“ (s. 47).¹² Svoj význam tu má aj poradie, v ktorom sa jednotlivé „inštancie“ uvádzajú: na prvom mieste stojí Boh, za ním cisár, ktorý sa v byzantskej kultúre považoval za jeho zástupcu na zemi (Avenarius, 1992, s. 46 – 56), a nakoniec celý solúnsky kraj. Okrem charakterových vlastností sa vyzdvihuje aj Metodov telesný vzhľad: „vynikal aj svojím telesným vzhľadom“ (*Život Metoda*, 2013, s. 47).¹³

V záverečnej kapitole sa opäť uplatňuje podobný amplifikačno-kumulačný spôsob charakteristiky: „I priradil sa k svojim otcom i patriarchom i prorokom i apoštolom, učiteľom a mučeníkom“ (s. 55). Osobitne sa zvyrazňuje Metodova obľúbenosť, čo podčiarkuje aj masová účasť ľudu na jeho pohrebe: „Ľudia však, nescíselný národ, čo sa zhromaždil, odprevádzali ho sviecami, oplakávajúc dobrého učiteľa i pastiera: muži i ženy, malí i veľkí, bohatí i chudobní, slobodní i nevoľní, vdovy i siroty, cudzinci i tuzemci, neduživí i zdraví; všetci“ (s. 55 – 56). Podľa S. Šmatláka možno tento záverečný moment chápať aj ako exponované poukazovanie na spätosť Metoda s veľkomoravským obyvateľstvom, čo by korešpondovalo s apologetickým rozmerom ŽM (2007, s. 98).

Tendenciu obraňovať Metoda si možno všimnúť už v úvodnej kapitole, ktorá sa odlišuje od ostatného textu. Ide o pomerne rozsiahlu rozpravu teologického rázu o Svätej Trojici, starozákonných udalostiach a významných cirkevných konciloch: „Vzhľadom k nepriateľstvá, jež latinští duchovní projevovali k slovanské liturgii, snažil se Metodějův životopisec ještě

¹¹ V súvislosti s vyzdvihovaním svätca možno identifikovať aj topos prevahy: „Na základe porovnania s inými slávnymi vzormi, ktoré poskytuje tradícia, sa konštatuje prevaha a jedinečnosť oslavovanej osoby alebo vecí“ (Brtňanová, 2012, s. 23). Prirovnávanie Metoda k významným cirkevným vzorom preto môžeme vnímať ako žánrovú konvenciu typickú práve pre legendu.

¹² E. Brtňanová v štúdiu *Revitalizácia stredovekých literárnych pamiatok* (2009) upozorňuje, že poukazovanie na významný či dokonca urodzený pôvod svätca je typickým prvkom aj v neskoršej uhorskej legendovej spisbe.

¹³ Obdobný spôsob vyzdvihovania svätcových charakterových a súčasne aj telesných predností môžeme sledovať aj v legende o sv. Ladislavovi: „Bol statočný a na pohľad žiaduci a údy mal ako lev silné; postavy bol driečnej a iných ľudí prevyšoval viac ako o hlavu“ (*Život uhorského kráľa svätého Ladislava*, 1997, s. 130).

více zdůraznit pravověrnost zesnulého arcibiskupa. Projevuje se to zejména v úvodu, který lze pokládat za jakési vyznání víry“ (Dvorník, 1970, s. 193). Interpolovanie myšlienky o cirkevnej samostatnosti podopretej ľudovým jazykom do žánru legendy možno v kontexte stredovekého kresťanského univerzalizmu vnímať ako dobové veľkomoravské špecifikum (Šmatlák, 2007, s. 98).

Informácie o Metodovom živote sa týkajú zväčša jeho pôsobenia v duchovnej sfére, t. j. misijného pôsobenia a neskôr zastávania postu moravsko-panónskeho arcibiskupa. V druhej kapitole sa síce spomína, že bol správcom provincie, ale aj táto činnosť v profánnej sfére sa tu v zmysle istej osudovosti presúva do sakrálneho pólu ako súčasť prípravy na neskoršie úlohy: „akoby bol predvídal, že ho pošle Slovienom za učiteľa a prvého arcibiskupa, aby sa naučil všetkým slovianskym obyčajom a pomaly na ne privykol“ (*Život Metoda*, 2013, s. 48). Vstup do kláštora na Olympe predstavuje významný predel v jeho živote: „zamenil z vlastného popudu pozemské temnoty za nebeské myšlienky“ (ibid., 48). Každé jeho konanie je motivované, resp. determinované silným prežívaním viery. Kľúčovým momentom je aj zmienka o konflikte s franskými duchovnými. Na jednej strane ide o jednu z najplastickejších scén v ŽM, pretože obsahuje dišputu medzi Metodom a franskými biskupmi, no okolnostiam väznenia je tu venovaná len jedna veta: „Jeho však poslali do Švábska a držali ho tam pol treťa roka“ (s. 51). Tento aspekt by pri obšírnejšom rozvinutí mohol fungovať ako kompozičný element legendy zachytávajúci utrpenie svätca – passio, ten sa tu však bližšie nerozvíja. V tejto súvislosti je zaujímavé, že podrobnejšie sa k Metodovmu väzneniu vyjadrujú pápežské listiny adresované jednak salzburskému arcibiskupovi, jednak bavorskému, pasovskému a frizinskému biskupovi.¹⁴

Na druhej strane sa podrobnejšie uvádzajú Metodove kladné vzťahy s predstaviteľmi cirkevnej i svetskej moci. Ide najmä o pápeža uznávajúceho Metodovu pravovernosť. Okrem toho sa spomína stretnutie s byzantským cisárom: „Cisár ho prijal s veľkou úctou a radosťou a pochváliac jeho učenie, podržal si z jeho učeníkov kňaza i diakona z knihami. Čo len chcel, všetko mu splnil a v ničom ho neodmietol“ (s. 54). Zmienke o ceste do Byzancie predchádza replika Metodových franských neprajníkov, podľa ktorých by sa cisár mal správať k Metodovi nepriateľsky. Podľa F. Dvorníka tu môže ísť o hagiografický prostriedok, ktorým sa zdôrazňuje význam kladného postoja cisára na pozadí predtým uvádzaných negatívnych očakávaní (1970, s. 182). Cisárovo počínanie v Metodov prospech sa tu však pripisuje Božiemu vnuknutiu: „Bohani v tom nechcel dovoliť pohanu na svojho služobníka, vložil cisárovi do srdca vnuknutie“ (*Život Metoda*, 2013, s. 54). Podobným spôsobom sa vykresľuje stretnutie s nemenovaným kráľom. Usudzuje sa, že sa ním myslel franský kráľ Karol III. Tučný. Tiež sa najprv uvádza, že „niektorí hovorili a sa domnievali, že nevyviazne od neho bez muky“ (s. 55), nakoniec však aj táto interakcia končí prejavom úcty voči Metodovi: „prijal ho tak, ako sa sluší na vladára, úctivo, slávnostne a s radosťou“ (s. 55).

Okrem uvedených životných okolností životopisec spomína Metodovu prekladateľskú činnosť a určenie svojho nástupcu krátko pred smrťou. Ak sa bližšie pozrieme na spracovanie a najmä výber udalostí z Metodovho života ako postavy svätca, tak v ňom možno badať uplatňovanie idealizovaného typizovania, ktorému „bol podriadený nielen spôsob

¹⁴ Najviac informácií o Metodovom väznení obsahuje list pápeža Jána VIII. Je adresovaný pasovskému biskupovi Hermanrichovi a píše sa v ňom, že „brata a nášho spolubiskupa Metoda väznil a pod holým nebom v najtuhšej zime a za hrozných dažďov dlhý čas trýznil a pozbavil správy biskupstva jemu zvereného“ (*Pramene k dejinám Velkej Moravy*, 1964, s. 179).

podávania jej životných osudov, ale už sám výber (selekcia) životopisných faktov“ (Šmatlák, 2007, s. 99).

Psychologická kresba Metoda je potlačená v duchu poetiky stredovekého textu. Vlastnosti, ktoré zo ŽM vyplývajú, sa týkajú najmä kresťanských hodnôt. Vo štvrtej kapitole sa spomína jeho pokora, keď „šiel a slúžil mladšiemu bratovi ako služobník, podrobujúc sa mu“ (*Život Metoda*, 2013, s. 48), ale i oddanosť kresťanskej viere, za ktorú bol ochotný umrieť: „Hotový som za kresťanskú vieru umrieť“ (s. 48). V jedenástej kapitole sa tematizuje Metodova prísnosť v dodržiavaní zásad manželského života. Ide o dôležitý aspekt jeho charakterového profilu. V tejto súvislosti možno totiž spomenúť aj text, ktorého autorstvo sa pripisuje práve Metodovi, tzv. *Napomenutie k vláďarom*. V nej sa „vidí Metodova homília k Svätoplukovi. Metod z moci svojho arcibiskupského úradu pokladá za potrebné vysvetliť kniežatu niektoré zásady práva a kresťanskej morálky, najmä zásady manželského práva“ (Pauliny, 1964, s. 149).

Na základe vyššie uvedených postrehov usudzujeme, že vo vyobrazení Metoda sa okrem uvádzania historických faktov uplatňujú v značnej miere aj postupy typické práve pre žáner stredovekej legendy. Ide najmä o idealizovaný obraz Metoda – disponuje výlučne kladnými vlastnosťami typickými pre postavu svätca. Zachytávajú sa kľúčové okamihy z jeho života (vita), ktorých výber podporuje idealizovaný obraz – vo všetkých jeho činoch sa prejavuje hlboko zakorenená viera v Boha. V sporoch s franským duchovenstvom sa síce nekonkretizuje, no naznačuje sa aj utrpenie či martýrstvo (*passio*) a v duchu základných konvencií žánru sa pravdepodobne štylizuje prorokovanie za zázračnosť (*miracula*). Okrem toho možno v texte vystopovať uplatňovanie mnohých topických prostriedkov, ktoré sa objavujú aj v neskorších uhorských legendách (napr. vyzdvihovanie výnimočnosti alebo pôvodu), amplifikáciu a kumuláciu umeleckých výrazových prostriedkov, množstvo biblických citátov a odkazov, čo sú všetko typické prejavy stredovekej poetiky, a teda aj legendy.

Život Klimenta

Život Klimenta (ďalej ŽKl) je po grécky písanou legendou o životných osudoch Klimenta, jedného z najvýznamnejších učeníkov Konštantína a Metoda. Spísal ju byzantský arcibiskup v Ochride Teofylaktos na prelome 11. a 12. storočia podľa staršej staroslovienskej predlohy. Ide o významný prameň, pretože okrem Klimentovho pôsobenia v Bulharsku sa vyjadruje k misii Konštantína a Metoda na Veľkej Morave a opisuje aj konflikt medzi franským a slovan-ským duchovenstvom po Metodovej smrti. Podľa Š. Ondruša je táto pamiatka po ŽM druhým najväčším prameňom poznatkov o účinkovaní Metoda a jeho spolupracovníkov (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 80). Príslušnosť textu k žánru legendy je tu však omnoho citeľnejšia ako v prípade ŽM. Obsahovo možno v ŽKl sledovať tri samostatnejšie tematické celky.

Prvý z nich je venovaný misijnému účinkovaniu Konštantína a Metoda, čo sa deklaruje v úvodnej kapitole: „Ich celý život opísať je predmetom môjho želania“¹⁵ (*Život Klimenta od Teofylakta Ochridského*, 2013, s. 100). Vzápätí nasleduje topická formulka *brevitas*: „No, to je vyše sily slova“ (s. 100).¹⁶ Konštantín aj Metod sú tu vykreslení metódou idealizovaného

¹⁵ Všetky citácie zo *Života Klimenta podľa Teofylakta Ochridského* preberáme z antológie *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013), ktorú pripravil na vydanie A. Škoviera.

¹⁶ Podľa J. Minárika vo formulke „*brevitas*“ autor poukazoval na fakt, že nemôže všetko vypovedať pre krátkosť času či nedostatok miesta (Minárik, 1980, s. 30).

typizovania. Uvádza sa, že prosili Boha o dar jazykov, aby mohli vytvoriť písmo pre Slovanov. Hlaholika sa v texte prezentuje ako ich spoločný výtvor, resp. nekonkretizuje sa, kto ju presne vytvoril. V tejto súvislosti sa však spomína ich zbožnosť, pretože „oddajúc sa prísnemu pôstu a neprestajnej modlitbe a pokániu tela, i skrúšenosti a pokoreniu duše, dosiahli, čo si želali“ (s. 101). Takéto intenzívne prežívanie viery je tiež jedným zo štandardných spôsobov vyobrazenia svätca. Tematizovanie „prísneho pôstu“ by sa dalo chápať aj ako kompozičný element legendy *passio*. Ďalej sa uvádza nadšené prijatie ich misijného diela pápežom. Osobitne sa autor vyjadruje k Metodovmu vysväteniu za biskupa, ktorý sa tomu najprv „silno spieral a vyhýbal“ (s. 103), čím sa vyjadruje jeho skromnosť. Príznačné pre daný text je aj to, že Metod dostáva prívlastok „veľký“: „*samého veľkého Metoda*“ (s. 103).

V spojitosti s Konštantínovou smrťou sa tematizujú jeho posmrtné zázraky: „besom posadlí, ktorí sa priblížili k jeho hrobu, našli svoje uzdravenie, a pre mnohé iné choroby milosť Svätého Ducha sa stala bičom vyhánajúcim. Lebo ak len niekto alebo prišiel k hrobu, alebo vzýval meno tohto bohonosného otca, ten podľa miery viery svojej nachodil vyslobodenie z trápenia“ (s. 104). Topos zázraku je tu konkretizovaný ako schopnosť uzdravovania.

Pri vyobrazení Metoda sa spomína najmä jeho horlivosť vo vyučovaní: „predstihoval všetkých v učiteľstve“ (s. 105), zároveň má ideálne vlastnosti biskupa: „javil v sebe také vlastnosti, aké sú nakreslené Pavlom v obraze biskupa“ (s. 105). Zvláštna pozornosť sa venuje sporom s franským duchovenstvom, pričom v niekoľkých ohľadoch sa tu objavuje ešte podrobnejšia charakteristika tohto sporu ako v ŽM. Nezhody medzi Metodom a franskými biskupmi tu pramenia v spore o Filioque, teda učení o Svätej Trojici: „tvrdili, že Syn je splodený z Otca, ale Duch že vychádza zo Syna“ (s. 106). Š. Ondruš uvádza, že tento spor v legende zastupoval zložitejšiu geopolitickú situáciu, boj za samostatnú moravsko-panónsku arcidiecézu (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 81). ŽKl obsahuje aj údaj, podľa ktorého Metod exkomunikoval Vichinga a jeho prívržencov: „preto ho Metod oddal s prekliatím satanovi spolu so spoločnosťou ľudí, ktorá s ním besnela“ (*Život Klimenta od Teofylakta Ochridského*, 2013, s. 110).

Zázračnosť sa v Metodovom prípade nespomína, ale v súlade so ŽM sa tematizujú jeho prorocké schopnosti. Tie slúžia ako jeden z dôkazov Metodovej pravovernosti: „Lebo ak ho predpoveď, ktorá sa skutočne splnila, urobila prorokom a (to takým, ktorý) dostal (dar) predvídania budúcnosti od Ducha, tak očividné (bolo), že aj učenie, ktoré on podporoval, bolo duchovné a Bohom vnuknuté“ (s. 108). V spomínanom prorokovaní išlo o predpovedanie svojej smrti, ktorá mala nastať do troch dní. Po Metodovej smrti sa značná časť legendy venuje konfliktu franského duchovenstva s učeníkmi Konštantína a Metoda.¹⁷ Pri ozrejmovaní tohto sporu sa ešte viac rozpracováva problematika Filioque. Zástancovia slovanskej liturgie končia neprávnosťou vo väzení. Opis tohto väznenia a mučenia je vyobrazený v značne dramatizovanej podobe: „Jedných neľudsky mučili, u druhých rozkrádali príbytky, spájajúc ziskuchtivosť s bezbožnosťou. Iných nahých vláčili po trní a pritom ľudí starých a takých, ktorí prekročili Dávidove hranice veku“ (s. 115). Trikrát sa objavuje zázračný motív zemetrasenia, následkom ktorého spadli väzneným okovy.

Ďalšie zázraky sa objavujú už v spojitosti s Klimentom v poslednej tretine legendy. Cestou do Bulharska sa mu podarí oživiť mŕtveho chlapca: „keď sa pomodlili za syna – ó nový zázrak!

¹⁷ Tento spor je v ŽM uvádzaný len v náznakoch, čo môže súvisieť s tým, že text ŽM vznikol krátko po Metodovej smrti a z taktických dôvodov ho životopisec nekonkretizoval (Habovštiaková – Krošláková, 1993, s. 125).

ó večne sa skvejúca tvoja milosť, Kriste Spasiteľu! – utrápenému otcovi oddali živého syna“ (s. 120). Zázrak uzdravenia sa ďalej tematizuje v prípade chorých pocestných: „tými istými rukami, ktorými vykonával modlitbu, dotkol sa porazených tiel a hľa toto dotknutie bolo pre ne spevnením a sklbením“ (s. 131). Okrem uvedených zázrakov počas Klimentovho života sa v závere legendy uvádza aj posmrtné uzdravenie chorého, ktorý prišiel k jeho hrobu: „Potom padol do extázy a uvidel nejakého starca, ktorý dotknúc sa jeho vlasov, kázal mu vstať. Pri týchto slovách mu v tele zaprašťalo“ (s. 134). Celkový obraz Klimenta je v texte idealizovaný, vyzdvihuje sa jeho prínos vo viacerých oblastiach – vyučovania viery, zakladanie kláštora, biskupské pôsobenie atď.

Vyobrazenie Metoda v ŽKl sa nesie v podobnom hagiografickom tóne ako v ŽM. Prejavý žánrových postupov legendy v texte sú však markantnejšie práve v životopise Klimenta.

Pochvala Cyrilovi a Metodovi

Ďalším z korpusu dobových textov vyobrazujúcich Metoda je *Pochvala Cyrilovi a Metodovi*.¹⁸ Zvykne sa označovať aj ako *Pochvalné slovo svätým Cyrilovi a Metodovi*.¹⁹ Žánrovo ide o chválospev, resp. panegyrickú oslavu venovanú Konštantínovi a Metodovi. Autor tejto pochvaly je neznámy, no pravdepodobne ju napísal niektorý z ich žiakov. Predmetom ospevovania je tu najmä zostavenie písma pre slovanskú reč a šírenie kresťanskej viery na Veľkej Morave: „Zákon však Boží preložili sami dvaja a dali do nového jazyka, keď boli preň vytvorili písme-ná“²⁰ (*Pochvalné slovo svätým Cyrilovi a Metodovi*, 2013, s. 90). Ich vyobrazenie je tu kladné, čo vyplýva už zo samotnej podstaty žánru, možno však vybadať aj postupy hagiografie. Pri uvádzaní životných okolností text vychádza zo ŽK aj zo ŽM.

Po teologickom úvode plní v texte dôležitú úlohu zmienka o Levovi, otcovi Konštantína a Metoda. Autor *Pochvaly* ho prirovnáva k Jóbovi a uvádza jeho kladné vlastnosti, pričom vyzdvihuje najmä jeho zbožnosť: „Lev, človek bezúhonný, spravodlivý a zbožný, ktorý sa stránil všelijakej zloby a plnil všetky prikázania Božie ako Jób. Žil v tichosti a zbožnosti a mal sedem dietok ako Jób“ (s. 87). Vzápätí sa uvádza, že z tohto rodu pochádzajú ospevovaní bratia, čo možno vnímať ako topické vyzdvihovanie významného pôvodu: „Z toho koreňa teda vzišli dve neobyčajné skvúce sa ratolesti, prinášajúce požehnané ovocie“ (s. 87).

Z Metodovho života sa spomína najprv funkcia správcu provincie, pričom sa vyzdvihuje jeho múdrosť prirovnaním k Šalamúnovi: „V hovoroch sa javil ako Šalamún tým, že z hĺbky svojho srdca vynášal obdivuhodné podobenstvá i poučenia i otázky“ (s. 88). Ďalej sa opisuje jeho pôsobenie v kláštore na Olympe. V tejto súvislosti sa relatívne podrobne charakterizuje asketický spôsob života: „... s pokorou a poníženosťou pri bdení aj modlitbe, v oddychu i v robote, v mimoriadnom pôste, v ustavičnej striedmosti, v čistote ducha, v blahodarnom plači“ (s. 88). Hyperbolou je aj zmienka o jeho neustálom štúdiu náboženských textov cez deň i cez noc: „... noc čo noc stával od západu slnka až do východu a nedožičil spánku svojimi očami ani svojimi viečkami dremoty ani pokoja svojimi obrvami, ale cvičil sa v žalmoch i spevoch

¹⁸ Pod týmto názvom ju spomína E. Pauliny (1983, s. 41), Š. Ondruš (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 118) či P. Ratkoš (1990, s. 77).

¹⁹ Pod týmto názvom sa objavuje v antológii *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013).

²⁰ Všetky citácie z *Pochvalného slova svätým Cyrilovi a Metodovi* preberáme z antológie *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov* (2013), ktorú pripravil na vydanie A. Škoviera.

a duchovných piesňach“ (s. 88). Opis askézy tu prechádza až do motívu sebatrýznenia, ktorý je pri opise svätcov typický – objavuje sa napríklad v *Legende o svätom Svoradovi a Benediktovi*. Tento aspekt textu možno tiež považovať za hagiografický prvok.

Zo spoločného misijného úsilia sa tematizuje najmä schválenie slovanskej liturgie pápežom. Opisuje sa aj Konštantínova smrť s konkretizovaním jeho posmrtných zázrakov: „... začali sa diať na jeho ctihodnom hrobe prípady uzdravenia: slepí zrazu začali vidieť, nemocní sa uzdravovali a z posadnutých vychádzal diabol“ (s. 91). V súvislosti s Metodom sa zase spomína vysvätenie za arcibiskupa. Skladba končí oslavou ich spoločného diela a ideálnych charakterov: „Boli ste naozaj veľkými stĺpmi cirkvi Kristovej, nebeskými ľuďmi a pozemskými anjelmi a osvojili ste si v tele život netelesný“ (s. 92).

Legends českého stredoveku

Hagiografické sprítomňovanie odkazu Konštantína a Metoda možno zaznamenať aj vo vrcholnom a neskorom českom stredoveku. Pre české kultúrne prostredie sú významné aj samotné moravsko-panónske legendy,²¹ no tamojšia legendistika sa na ne neobmedzuje. V tejto súvislosti je trochu paradoxné, že v našom priestore takéto texty nie sú známe, to však súviselo s potláčaním slovanských kultúrnych tradícií v Uhorsku.²² České legendy s cyrilo-metodskou tematikou vznikali v latinčine a neskôr aj v staročeskom jazyku. V súvislosti s vyobrazením Metoda v týchto textoch si môžeme všimnúť niekoľko osobitých momentov, ktorými sa odlišujú od legend napísaných na Veľkej Morave, resp. krátko po vyhnaní učeníkov v južnoslovanskom regióne.

Jedným z kľúčových textov s cyrilo-metodskou tematikou je *Kristiánova legenda*. O jej presnom datovaní sa síce vedú polemiky, bez ohľadu na to však dokazuje nadväznosť staročeskej kultúry na kultúru veľkomoravskú, ktorej základy položil hlavne Metod so svojimi spolupracovníkmi a žiakmi (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 137). Osobitnú úlohu pri vyobrazovaní Metoda plní v textu motív pokrstenia českého kniežaťa Bořivoja.²³ Ide o dôležitý moment, pretože tento krst tu symbolizuje založenie kresťanstva v Čechách,²⁴ resp. korene českého kresťanstva sa tak

²¹ Podľa *Encyklopedie literárních žánrů* (2004) sa tieto texty označujú za zakladajúce texty žánru legendy v českom prostredí a o ich význame svedčí aj zaradenie do výberu *Středověké legendy o českých světcích* (2011).

²² Na takéto potláčanie veľkomoravskej tradície upozorňujú viacerí autori, napríklad Marta Kerulová: „V 10. storočí sa na území Slovenska začal upevňovať uhorský štát a ten programovo vymazával kultúru Cyrila a Metoda“ (2013a, s. 20), podobne Matúš Kučera: „Veľkomoravská tradícia zase nevyhovovala jeho nacionálnym zámerom, lebo neukazovala, že Maďari obsadili svoju novú vlasť na základe nejakého „práva“. A tak sa Anonymný notár P., ale po ňom i Šimon z Kézy rozhodli ignorovať ľudovú tradíciu – povesti, piesne, legendy“ (2012, s. 112).

²³ D. Třeštík uvažuje nad možnými dôvodmi absencie tohto motívu v ŽM. Podľa neho autor Metodovho životopisu vyzdvihoval najmä tie udalosti, ktorými mohol poukázať na Metodove prorocké schopnosti, preto teda pokrstenie Bořivoja nepovažoval za relevantné: „Šlo mu zde pouze a výhradně o obecně známé a úspěšně splněné Metodějovy předpovědi. Jestliže Metoděj Bořivojův křest nepředpověděl, neměla tato událost pro autora Života význam“ (1985, s. 280). V tomto kontexte je však zaujímavé, že súčasťou bořivojovského motívu v českých legendách je práve aj aspekt prorokovania.

²⁴ Podobný motív, keď významný biskup pokrstí panovníka zakladajúceho vo svojej krajine kresťanstvo, obsahuje aj väčšia svätoštefánska legenda. V nej biskup Vojtech pokrstil sv. Štefana: „Podľa pravdy

spájajú s Veľkou Moravou, konkrétne s osobnosťou arcibiskupa Metoda.²⁵ Význam tohto krstu sa zdôrazňuje aj tým, že sa odohral priamo na Svätoplukovom dvore počas Bořivojovej návštevy.²⁶ Ako pohan však nemohol sedieť za stolom spolu s ostatnými kresťanmi: „Ale nebylo mu dovoleno usednouti mezi křesťany, nýbrž byl vyzván, aby se posadil po způsobu pohanů před stolem na podlahu“ (*Magnae Moraviae fontes historici II*, 1967, s. 193). Iniciátorom krstu sa stáva Metod, ktorý sa snaží Bořivoja presvedčiť o prijatí kresťanskej viery. Kľúčový argument je tu štylizovaný ako istá forma prorocstva, predpovedá mu totiž panovnícku slávu a vzrast moci: „staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako převeliká řeka, do níž se vlévají proudy rozličných potoků“ (s. 194). Motivické jadro Bořivojovho krstu sa ďalej rozširuje jednak o samotný akt pokrstenia ďalších tridsiatich poddaných, jednak o dary, ktoré Metod Bořivojovi odovzdal. Ide najmä o kňaza Kaicha a založenie kostola v Hradci, zasväteného mučeníkovi Klimentovi: „dal mu s sebou kňeze ctihodného života jménem Kaicha. Navrátilvše se pak domů, usadili řečeného kňeze na hrádku, jehož jméno bylo Hradec, a založili tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta“ (s. 195).

Vyššie predstavený bořivojovský motív sa objavuje v zásadne nezmenenej podobe aj v latinských legendách *Diffundente sole*, *Legenda Moravica* či *Legenda Quemadmodum*. V antológii *Magnae Moraviae fontes historici II* (1967) sa v úvodných textoch k týmto legendám konštatuje ich vzájomná súvislosť, resp. závislosť od spoločnej predlohy, čím možno vysvetliť opakovanie daných prvkov. *Legenda Moravica* a *Legenda Quemadmodum* však zhodne obsahujú ďalší hagiografický motív týkajúci sa Metoda, ktorý ostatné legendy nepoznajú. Podľa týchto textov bol Konštantín v Ríme istý čas bez Metoda. Ten sa potom vrátil, aby Konštantína so sebou odviezol na Veľkú Moravu, ale zisťuje, že medzičasom zomrel: „Potom se odebral do Říma, chtěje blahoslaveného Cyrila s sebou zpět přivésti. Ale když shledal, že je mrtev, prosil papeže, aby mohl aspoň bratrovo mrtvé tělo vzíti s sebou na Moravu“ (s. 266). Pápež tejto žiadosti nevyhovela, no Metod sa rozhodnutie vzoprel a pokúsil sa Konštantínovo telo previezť tajne: „Metoděj zůstal po nějaký čas tajně v Římě, až konečně jedné noci vstoupil do chrámu svatého Klimenta, v němž tělo bratrovo bylo pohřbeno, a potají je vyzvednuv, chtěl je s sebou odnésti na Moravu“ (s. 266). Netradične tu pôsobia dva momenty: Metod nerešpektuje pápeža, zároveň manipuluje s pochovaným Konštantínovým telom.

Ďalšia zmienka sa týka Metodovho putovania s vyzdvihnutým telom. V hagiografickej literatúre ide o kompozičný element *translatio* – prenesenie ostatkov svätca. Objavuje sa tu aj topos zázraku, dotýka sa však skôr Konštantína, keď Metod v istom momente nedokáže s Konštantínovým telom pohnúť: „potom chtěl se svatým tělem dále putovati, nemohl se nijak z toho místa pohnouti“ (s. 267). Metod v modlitbe prosil o znamenie, ktoré by mu ukázalo, kam má bratrovo telo doniesť. Konštantín zdvihol pravú ruku a ukázal na Rím: „ukázal bratru svému Metodějovi před zraky mnohých, že má být donesen zase zpět do Říma“ (s. 267). Význam tohto

svojej viery ho pokrstil Bohu milý biskup Vojtech a pomazal ho krizmou a bol jeho ochrancom. Chlapec dostal meno Štefan“ (*Väčšia legenda svätého Štefana kráľa*, 1997, s. 51).

²⁵ V tomto duchu sa zmieňuje aj Kosmas vo svojej kronike o Bořivojovi: „bol prvým kniežatom, pokrsteným ctihodným Metodom, biskupom na Morave“ (*Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, 1964, s. 364).

²⁶ Moderné diela slovenskej literatúry s veľkomoravskou tematikou pracujú s týmto motívom odlišne. Metod v nich nekrstí Bořivoja na Morave, ale cestuje za ním do Čiech, kde sa krst odohrá. Ide najmä o texty J. M. Hurbana (*Svadba kráľa veľkomoravského*, 1842) a M. Ferka (*Svätopluk a Metod*, 1985).

zázraku sa zdôrazňuje aj zmienkou o svedkoch, ktorí danú situáciu videli. Metod nakoniec opätovne pochoval Konštantína na tom istom mieste, čo môžeme považovať za ďalší kompozičný aspekt legendy – depositio, t. j. uloženie telesných ostatkov svätca. Odlišnosťou oproti ŽK či ŽKl je tu aj charakter zázraku, ktorý je spájaný s Konštantínom. Kým v uvedených staroslovenských textoch sa uvádza zázrak uzdravenia, v českých latinských legendách sa zázrak spája s tajomným znamením určujúcim miesto pochovania.²⁷

Legendy v staročeskom jazyku taktiež zachovávajú spracovanie bořivojovského motívu tak, ako sme to naznačili v prípade latinských legiend. Ich špecifikum spočíva v tom, že Konštantín a Metod dostávajú slovanské mená. Ukazuje sa to už v samotnom názve legendy *Život svatých Crha a Strachoty*. Motiváciu týchto mien sa pokúsil objasniť Š. Ondruš: „slovanské meno Crha pre Cyrila možno chápať ako slovanskú napodobeninu grécko-latinského Kyrillos – Cirillus, slovanské meno Strachota pre Metoda nie je priezračné. Predpokladá sa, že latinčinu ovládajúci autori spájali grécke Methodios (grécky meta = za, hodos = cesta) s latinským metus ‚strach‘ metuo ‚bojím sa‘, preto ho ‚preložili‘ ako Strachota“ (Pauliny – Ondruš, 1985, s. 143).

Záver

Možno konštatovať, že analyzované texty, t. j. *Život Metoda*, *Život Klimenta* a *Pochvala Cyrilovi a Metodovi* sú navzájom komplementárne, v istých rovinách sa dopĺňajú, zároveň vo všetkých sa uplatňujú postupy typické pre hagiografický žáner.

V súvislosti s vyobrazením Metoda majú texty viaceré spoločné rysy. Zhodne sa orientujú na relatívne dlhý časový úsek – Metodova mladosť, misijné pôsobenie na Veľkej Morave, vykonávanie funkcie moravsko-panónskeho arcibiskupa. Pomerne podrobne sa v nich píše aj o okolnostiach Metodovho života pred odchodom na Veľkú Moravu (správca provincie, pobyt v kláštore, príprava na misiu), no ťažisko narácie predstavuje jeho zápas s franskými biskupmi v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 9. storočia. Dôraz na tieto okolnosti zrejme súvisí s apologetickými rozmerom týchto textov. V užšom zmysle táto obrana spočívala v obhajovaní pravovernosti Metoda a v širšom zmysle v obhajovaní myšlienky cirkevného osamostatnenia sa Veľkej Moravy a vymanenie sa spod vplyvu franského duchovenstva.

Okrem toho sa v textoch uplatňuje idealizované typizovanie. Vyzdvihuje sa Metodov pôvod, jeho kladné vzťahy s predstaviteľmi svetskej a cirkevnej moci (byzantský cisár, franský kráľ, pápež) i charakterové vlastnosti (zbožnosť, pokora, skromnosť, prísnosť, obetavosť, učenosť). Je zaujímavé, že aj jeho vzťahy so Svätoplukom nevyznievajú negatívne.

Z typických kompozičných postupov legendy sa vyskytuje najmä vita – život. Náznaky passio – utrpenia možno badať v tematizovaní Metodovho väznenia či v odkaze na askézu počas pobytu v kláštore. Najproblematickejšou kompozičnou časťou je miracula – zázračnosť, v prípade ktorej by sa dalo uvažovať o Metodových prorockých schopnostiach, no zároveň sa môžu považovať za reálnu schopnosť dôsledného predvídania udalostí.

Takto naznačený obraz Metoda sa do istej miery modifikuje v legendách českej proveniencie. Prítomné diferencie pripisujeme rozdielnemu kultúrnemu prostrediu, v ktorom tieto texty

²⁷ Podobný motív, v ktorom telo svätca naznačilo lokalitu, v ktorej malo byť uložené, sa objavuje v legende o svätom Ladislavovi: „Keď spali, voz, na ktorom bolo položené jeho telo, bez akéhokoľvek zvieracieho záprahu sa sám od seba dal na cestu priamo k Varadínu“ (*Život uhorského kráľa svätého Ladislava*, 1997, s. 133).

vznikli. Napriek stredovekému univerzalizmu možno v legendách o svätcoch sledovať ich spätosť s národným prostredím. Od toho sa odvíja uchopenie svätcovho života, ktoré je tak ovplyvňované zámerom autora, resp. potrebou prijímajúceho prostredia (Marsina, 1997, s. 15 – 22). České legendy s cyrilo-metodskou témou sú toho dobrým príkladom. Najmarkantnejšie sa rozdielnosť prejavuje v základnej ideovej osi, ktorou tu už nie je myšlienka cirkevného osamostatnenia Veľkej Moravy, ale udalosti týkajúce sa českého kniežata Bořivoja. V českých legendách sa Metodove spory s franskými biskupmi kladú do úzadia, pretože v popredí stojí iná jeho funkcia. Podobne sa v menšej miere uvádzajú životopisné údaje, ktoré nemajú priamy význam pre český kontext. Možno teda konštatovať, že od apologetického uchopenia Metoda sa tu dostávame k jeho vplyvu na formovanie českého kresťanstva. Je pritom zaujímavé, že texty veľkomoravského okruhu bořivojovský motív vôbec neprezentujú. Modifikácia sa týka ďalej aspektu prorokovania. Metod tu nepredpovedá budúcnosť Svätoplukovi ani kniežatu Vislanov, ale samotnému Bořivojovi. Okrem toho sa v českých legendách Metod vzbúri pápežovi, keď sa pokúsi tajne previezť Konštantínovo telo, čo je taktiež netradičný motív, ktorý v iných pamiatkach nenachádzame.

LITERATÚRA

- AVENARIUS, Alexander. 1992. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí*. Bratislava: Veda, 1992. ISBN 80-224-0359-8.
- BRTÁŇOVÁ, Erika. 2009. Revitalizácia stredovekých literárnych pamiatok. In: KERULOVÁ, Marta – LAUKOVÁ, Silvia (eds.). *Revitalizácia kultúrnej tradície v literatúre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, s. 41 – 48. ISBN 978-80-894-639-5.
- BRTÁŇOVÁ, Erika. 2012. *Na margo staršej literatúry*. Bratislava: Kalligram, 2012. ISBN 978-80-8101-678-3.
- BOSÁK, Lubomír – KYŠKA, Patrik. 2004. *Svätý Gorazd – učený muž našej zeme*. Bratislava: Lúč, 2004. ISBN 80-7114-501-7.
- CURTIUS, Ernst Robert. 1998. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998. ISBN 80-86138-07-0.
- DVORNÍK, František. 1970. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha: Vyšehrad, 1970.
- HABOVŠTIÁKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema. 1993. *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993. ISBN 80-7162-028-9.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana. 2001. *Kapitoly zo slovenskej literatúry (9. – 18. storočie)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2001. ISBN 80-223-1597-4.
- KERULOVÁ, Marta. 2013a. Duchovno-kultúrna dimenzia diela Cyrila a Metoda. In: *Slová Slovanov*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013, s. 16 – 23. ISBN 978-80-8119-076-6.
- KERULOVÁ, Marta. 2013b. Modus vivendi staroslovienskeho textu. In: *Slová Slovanov*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013, s. 99 – 110. ISBN 978-80-8119-076-6.
- KOLÁR, Jaroslav. 2011. Komentář. In: *Středověké legendy o českých světcích*. Brno: Host, 2011, s. 245 – 251. ISBN 978-80-7294-580-1.
- KUČERA, Matúš. 2012. *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum – o. z. Libri Historiae, 2012. ISBN 978-80-89567-10-2.
- Legenda o svätom Gerardovi biskupovi. 1997. In: MARSINA, Richard (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: RAK, 1997, s. 87 – 96. ISBN 80-85501-08-02.
- Legenda o vojvodovi svätom Imrichovi. 1997. In: MARSINA, Richard (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: RAK, 1997, s. 75 – 84. ISBN 80-85501-08-02.
- Magnae Moraviae fontes historici II*. 1967. Brno: Universita J. E. Purkyně – filosofická fakulta, 1967.
- MARKOVIČ, Pavol. 2013. K podobám stredovekej kanonizačnej legendy. In: *Literárnohistorické kolokvium*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2013, s. 86 – 93. ISBN 978-80-88746-24-9.

- MARSINA, Richard (ed.). 1997. *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: RAK, 1997. ISBN 80-85501-08-02.
- MARSINA, Richard. 2012. *Metodov boj*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2012. ISBN 978-80-8061-647-2.
- MARSINA, Richard. 2013. *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie*. Bratislava: Post Scriptum – o. z. Libri Historiae, 2013. ISBN 978-80-89567-24-9.
- MINÁRIK, Jozef. 1980. *Stredoveká literatúra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA Jozef a kol. 2004. *Encyklopedie literárnych žánrov*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- PAULINÝ, Eugen – ONDRUŠ, Šimon. 1985. *Život a dielo Metoda prvoučiteľa národa slovienskeho*. Bratislava: Tatran, 1985.
- PAULINÝ, Eugen. 1964. *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964.
- PAULINÝ, Eugen. 1983. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína. 2015. Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienskeho Proglasu. *Slovenská literatúra*, 2015, roč. 62, č. 3, s. 165 – 189; č. 4, s. 269 – 290. ISSN 0037-6973.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína. 2015. *Staršia slovenská literatúra. Stredovek*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2015. ISBN 978-80-8082-927-8.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína. 2016. *Veľkomoravský Proglas*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2016. ISBN 978-80-568-0016-4.
- Pochvalné slovo svätým Cyrilovi a Metodovi. 2013. In: ŠKOVIERA, Andrej (ed.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 83 – 93. ISBN 978-80-89567-23-2.
- RATKOŠ, Peter (ed.). 1964. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1964.
- RATKOŠ, Peter (ed.). 1990. *Veľkomoravské legendy a povesti*. Bratislava: Tatran, 1990. ISBN 80-222-0164-2.
- STANISLAV, Ján. 1978. *Starosloviensky jazyk I*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.
- ŠKOVIERA, Andrej (ed.). 2013. *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava: Post Scriptum, 2013. ISBN 978-80-89567-23-2.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 2007. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2007. ISBN 978-80-89222-28-5.
- TOLLAROVIC, Peter. 2017. Rozporuplná monografia o Proglase. *Slovenčinár*, 2017, roč. 4, č. 2, s. 59 – 60. ISSN 1339-4908.
- TŘEŠTÍK, Dušan. 1985. Bořivoj a Svatopluk – Vznik českého státu a Velká Morava. In: *Velká Morava a počátky československé státnosti*. Praha: Academia, 1985, s. 273 – 301.
- Väčšia legenda svätého Štefana kráľa. 1997. In: MARSINA, Richard (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: RAK, 1997, s. 47 – 59. ISBN 80-85501-08-02.
- ZAMBOR, Ján. 2015. Dekonstrukcia Proglasu. *Slovenská literatúra*, 2015, roč. 62, č. 6, s. 512 – 514. ISSN 0037 – 6973.
- ŽILKA, Tibor. 1987. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1987.
- Život Metoda. 2013. In: ŠKOVIERA, Andrej (ed.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 41 – 56. ISBN 978-80-89567-23-2.
- Život Klimenta (od Teofylakta Ochridského). 2013. In: ŠKOVIERA, Andrej (ed.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 95 – 136. ISBN 978-80-89567-23-2.
- Život uhorského kráľa svätého Ladislava. 1997. In: MARSINA, Richard (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: RAK, 1997, s. 125 – 135. ISBN 80-85501-08-02.

.....
PhDr. Dominik Vančo, PhD.
Katedra slovanských filológií
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
Slovenská republika
dominikvanco1@gmail.com